

O TRUBARJEVI PISAVI, PRAVOREČJU IN PRAVOPISU

0 O Trubarju kot »začetniku kontinuirane slovenske književnosti in utemeljitelju slovenskega knjižnega jezika« (Rigler, ZSKJ, 1968, 11) vemo dosti premalo, in sicer tudi glede stvari, ki smo jih zajeli v naslovu tega pisanja. O Trubarjevi pisavi je Rigler, ki je zadnji pisal o tem (n. d., Razvoj bohoričice, 1. Pri Trubarju, 216–219), opozoril na Trubarjeve težave v zvezi z zapisovanjem fonološkega nasprotja med /s/ in /z/ ter /š/ in /ž/. Posebej je spregovoril o delnem pisnem ločevanju /s/ in /z/ v medsamoglasniškem položaju in o razvrstitvi črk *ſ* in *z*, ki da »je v glavnem odvisna od pozicije, le deloma pa poljubna in verjetno odvisna od stavčeve navade« (n. d., 217). Pohvalna je njegova opomba, da je Trubar »dobro /.../ opazil, da v slovenščini ni dveh *h*« (216). Sicer pa tudi iz Riglerjevega pisanja izhaja, da glede pisave Trubarja ni za kaj posebno hvaliti, med drugim pač gotovo tudi zato ne, ker je za glas [c] uporabljal dve črki (*c* in *z*, v glavnem z dopolnjevalno razvrstitvijo): »Črko *c* uporablja za označevanje glasu *c* pred *e* in *i* (poleg redkega *z*), redko pa tudi (zlasti v tujkah, ki so v latinščini pisane s *c*) za *k* pred *a*, o in *u*.« (219) (Med primeri navaja tudi *Doctormi*, *Crouashkih*, *Samostucrat* – torej tudi za *k* pred soglasniki.) Tudi glede uporabe črke *v* pri Trubarju ni kaj hvaliti. – O Trubarjevem pravopisu pa sistemsko doslej menda še nihče ni pisal. Namreč: kaj je Trubar pisal z veliko, kaj z malo začetnico; kaj skupaj, kaj narazen; koliko fonetično, koliko morfonološko; kako domače, kako prevzete besede; katera ločila je uporabljal in katera ne in kje jih je stavil in kje ne. In tudi o Trubarjevem pravorečju je malo znanega.

Pričujoči članek poskuša v bistvu samo opozoriti na nekaj vprašanj, ki se nam ponujajo ob Trubarjevi pisavi in pravopisu (in pravorečju); monografija o teh vprašanjih bi seveda tudi bila potrebna, a napisal naj bi jo tisti, ki se poklicno lahko več (ali tako rekoč iz dolžnosti) ukvarja z zgodovino slovenskega jezika.

1 Ko je Trubar prijemal za pero, da bi pisal slovensko besedo, bi se bil lahko (in se morda tudi je) odločal o pisavi: ali naj piše po latinsko (italijansko) ali po nemško. Odločil se je, kot znano, za nemško pisavo, v prvih dveh knjigah celo tudi za gotico, ker smo Slovenci pač živeli v nemški državi. Glede tega primerjaj naslednje njegove besede (Ta evangeli svetiga Matevža, 1555): »Mi smo, Bug vej, dosti zmišlovali, s kakovimi puhštabi našo besedo bi mogli prov po tej ortografiji, štaltnu inu zastopnu pisati, de bi preveliku puhštabov oli konzonantov k ani silabi ne jemali, kokar ti Peami inu drugi dejo, kateru je gerdu viditi.« (15)¹ Med temi »drugimi« so bili verjetno mišljeni tudi Italijani, saj je Trubar italijanščino gotovo poznal že od stika z Bonomom. S tega stališča je zelo zanimiva zahodnoslovenska pisava iz let 1551 in 1558 (prim. F. Ilešič, Slovenska rokopisa iz l. 1551 in 1558, Trubarjev zbornik, 1908, 222–224), saj je nekaka vzporednica Trubarjevi, uporablja pa italijanske črke, vendar s poenostavitvami, da pri zobnikih in podlesničnikih loči le trajnike in zlitnike, ne pa tudi zvonečnosti in sičniškosti nasproti šumevskosti, hkrati pa po italijanskem načinu varuje glas /k/ pri obeh črkah zanj, tj. pri *c* in *k*, s črko *h*: *Boch oza nebeschi polik tebe je usua Gnada otpri nam nase serze inu misou dabi mi tebe isposnali sa pravcniga boga ...* (prvi »spomenik«), oz. *Bog oza nebeskhi polikh cheteriga ie vusa milost inu gnada razaj taisto vunase serze postauit ...* Morda pa je pri odločitvi za gotico odločalo tudi izgnanstvo in torej samonemško okolje (ali celo tiskarna: prim. npr. poševnico kot edino ločilo).

¹ Če ni drugače rečeno, so vsi navedki z v oklepaju navedenih strani iz Ruplovih Slovenskih protestantskih piscev, Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1934, XLV + 328 str.

Z izbrano pisavo Trubar sam ni bil najbolj zadovoljen, saj pravi v uvodu Katekizma 1555 takole: »Inu nom se tudi zdi, de ta naša slovenska beseda s tejmi latinskimi puhštabi se lepše in ležej piše ter bere.« (...) In: »Iz tiga abecedarja se mogo ti vaši ljubi otročiči inu tudi ti stari lehku inu hitru navučiti brati ter pisati.« (10) – Kot znano, je Trubarju latinico namesto gotice nasvetoval Vergerij, morda prav z argumentacijo o lepoti in lahkoti (dulce et utile); ali pa hkrati tudi iz poznanja kakih zapisov slovenske besede (ali bolj verjetno hrvaške z latinico pisane) po načinu rokopisov, o katerih smo zgoraj govorili.

Tako se je z latinico izvršil prvi korak slovenske ločitve od Nemcev v jezikovnih zadevah, naj se je Trubar tega zavedal ali ne – Vergerij se verjetno je. Slovenska beseda 14. in 15. stol. se je namreč v večjih spomenikih pisala le z nemško pisavo, vendar Trubar tega skoraj gotovo ni vedel. Tudi mu ni menda nikoli prišla na oči druga zapisana slovenščina: ne uradovalna, kot je bila v kranjskih prisegah, ali cerkvena, kot v zapisih imen poročencev ali umrlih ipd. Sicer pa vemo, da je Trubar glede svojega morebitnega predhodništva zapisal (Ev. sv. Matevža, 1555): »Lubi Slovenci, Vom inu nom je vedejoč, de le-ta naša slovenska beseda dosehmal se nej z latinskimi, temuč le-ta krovaška s krovaškimi puhštabi tiskala. Iz tiga vsaki more vejdi, de nas le-tu pisane inu tolmačovane (kir nemamo pred sebo obeniga navuka oli eksempla) zdej na pervu težku stoji. Obtu aku katerimu le-tu naše pervu delu se cilu popelnima ne zdi, ta zmisli, kaj vsi modri govore, kir pravijo, de sledni začetek je težak inu nepopelnom.« (15)

Zdi se vendar, kot da si Trubar tu jemlje prvenstvo le za latinsko t i s k a n o besedo (o z gotico pisanih prvih dveh njegovih knjigah ni tu nič rečeno in torej tudi ne o eventualnem čem drugim pred tem).² Rečeno bi pomenilo, da Trubar sam, preden je moral oditi v Nemčijo, kot dolgoletni pridigar (v več krajih pri nas doma) tudi v slovenskem jeziku, nikoli ni poskušal zapisati slovenščine. O tem zanimivo piše v Ta prvem dejlu tiga noviga testamenta 1557: »Ljubi krščanski gospodje in bratje! Bog ve, da sem že v tistem času, ko sem še pri vas pridigal v slovenskem jeziku iz latinskih in nemških knjig, često vzdihnil in vzkliknil k Bogu, /.../ naj naš ubogi, preprosti, dobrosrčni slovenski narod /.../ obdari z veliko milostjo in darom, da bi se tudi njegov jezik pisal in bral kakor jezik drugih narodov, ter da bi se sv. pismo in druge dobre krščanske knjige prav prevedle in natisnile v slovenskem in hrvatskem jeziku.« (17) Tu Trubar omenja hrvaški jezik pač le zaradi tega, ker si je v njem želel protestantskih besedil, in sicer v latinici. Iz istega dela primerjaj še: »Bog mi je iz posebne milosti zaradi Jezusa Kristusa naklonil znanje slovenskega jezika, kakor ga govorijo v deželi Kranjski; v njem sem pridigal, kakor veste, sedemnajst let v različnih krajih slovenskih dežel; razumem pa tudi precej latinsko, nemško in laško.« (26) Torej Trubar izrecno: vseh teh 17 let brez poskusa, si kaj slovenskega tudi zapisati.

S tega stališča je zanimiva Ilesičeva pripomba (Trubarjev zbornik, 1908, 123): »/.../ katoliški rokopis iz dobe, ko se je po naših deželah že širil protestantizem; eno leto mlajši od prvih Trubarjevih knjig, pomnožuje znane poizkuse slovenskega pisanja, ki so ob koncu srednjega veka nastali radi bogoslužnih in sodnih potreb (celovski, ljubljanski, beneškoslovenski rokopis, rokopis mesta Kranja in tudi velikonedeljski rokopis). Brezdvomno je bilo takih zapiskov mnogo več in ni verjetno, da bi Trubar nikoli ne bil videl česa takega.«

Še na drugem mestu istega predgovora Trubar piše: »/S/ sem si pred sedmimi leti /tj. 1550/ upal napraviti poskus, ali bi se dala slovenski in hrvatski jezik pisati in brati tudi z latinskimi in nemškimi črkami. In ko sem začel, je Bog dal svojo milost, da sem kmalu videl

² Vendar prim. tudi za pisano besedo: Glagolski prvi del Novega testamenta, 1562: »da se prej slovenski jezik nikoli ni niti pisal niti bral in da je prvič šele pred desetimi leti bil napisan in natisnjen z latinskimi in nemškimi črkami katekizem, nato novi testament, loci theologici in postila. Te knjige berejo, hvala Bogu, tudi slovenski kmetje in otoci dobro in gladko.« (61) Katekizem, 1550: »Da je v tej knjigi nekaj napak v besedah, zlogih ali črkah, izvira od tod, ker se ta jezik prej ni nikoli ni pisal niti tiskal.« (1)

in spoznal, da se dasta lahko in dobro pisati tudi z latinskimi črkami. (18) [Tu »latinski« pomeni neglagolski in morda tudi necirilski.] Nato sem se lotil prevajati katekizem in spravljati ga v pesem in rime. /.../ Katekizem z napevi sem brž poslal nekaterim izmed Vas [pismo naslavlja »vsem pobožnim kristjanom, ki prebivajo v deželi Kranjski, Spodnještajerski, Koroški, na Krasu, v Istri in Slovenski marki«], da bi ga pregledali in popravili. Ti so mi pisali, naj ga dam natisniti, a zraven tudi tisto, kar sem še sicer prevedel, češ da bom s tem pri preprostem in mladem ljudstvu ustvaril mnogo dobrega.« (19)

Kako so mu popravljali in kaj sploh? Ali morda v smislu kakšne pisne prakse? Če je bil vmes tudi Klombner ali kdo, ki je bil pisar, in je od časa do časa moral zapisovati vsaj ime na z izrazito slovenskimi glasovi?

2 Ko se je Trubar že enkrat odločil za pisavo, je stal pred vprašanjem zapisovanja glasov, kolikor tega zanj ni reševala že latinica kot taka (ali njena gotiška stilizacija), ta Trubarjev glavni zgled.

2.1 Prišel je do sklepa, da slovenščina in hrvaščina »kljub grobemu in sikajočemu izgovoru ne potrebujeata toliko črk ali soglasnikov v eni besedi, kakor mislijo nekateri Čehi in Bezjaki (zato imajo Hrvati v svoji abecedi toliko S-jev in Z-jev), ampak glavno je vaja in raba, kakor v vseh drugih jezikih in pisavah.« (18–19)

To je mesto, ki nam kaže Trubarja kot ne ravno dobrega jezikoslovca. Čeprav se tu v nasprotju z nekim drugim mestom v istem predgovoru (»Razen tega ne znam hrvaško ne brati ne pisati«, 20) kaže kot delnega poznavalca hrvaške pisave (celo kajkavske in glagolske), vendar nima zaupanja v filološko znanost oz. vednost, in trdi naslednje: »Nemec, ki se sicer ni naučil nobenega drugega jezika in pisave razen nemškega, ne bo nikoli prav bral in izgovarjal latinščine ali laščine, čeprav bi bila pisana in tiskana z dobrimi nemškimi črkami.« (19) To je samo po sebi res, kakor tudi še naslednje: »Tako se tudi slovenski jezik nikoli ne bo dal pisati niti z latinskimi niti z nemškimi niti z grškimi črkami, da bi ga mogel Nemec, Lah ali Grk brati in izgovarjati, kakor ga govori in izgovarja rojeni Slovenec. Zato pravim kakor zgoraj: pisanje in branje jezika je najbolj odvisno od vaje in rabe.« (19) Kakor je v vsem tem nekaj resnice, je vendar tudi s pisavo v marsičem mogoče pomagati, da bi Nemec, Italijan ali Grk kako tujo pisavo laže ali prej bral pravilno kakor ne (in kar je pozneje, pravzaprav zelo hitro, pokazal Krelj). V bistvu pa tu Trubarja vidimo, kako skuša reševati stvari mimo teorije kar s čisto prakso.

2.2 Temu zdvajanju glede možnosti izgovoru ustreznega zapisovanja glasov primerna je tudi Trubarjeva prireditev slovenske pisave: ta skuša biti lahka za piščočega, premalo pa se ozira na beročega, ki se pač mora znajti, kakor ve in zna, ko hoče zapisani besedi spet dati glasovno podobo. Trubar namreč pri pisavi v veliki večini primerov ne izhaja iz slovenskega glasovja,³ kolikor gre za sičnike, šumevce, samoglasnike in *i*-ju ter *u*-ju ustrezne zvočnike, tj. *j* in *v*, pa tudi *ne*, kolikor gre za nasprotje po mehkosti oz. trdosti (*n* – *n*, *l'* – *l*), ampak iz nemških črk in črkij za podobne glasove. Kot smo videli iz citata, se mu je slovenski izgovor zdel celo »grob, sikajoč«. Pri zadnjem ne gre toliko za fonemski sestav, kolikor morda za pogostost nastopanja sičnikov in šumevcev v besedah (oz. besedilu), saj npr. Nemci od vseh ustreznih glasov niso poznali le glasu [ž] (pa še tega v nekaterih narečjih, kakor nam pričajo sposojenke kot *žiher*, *žegen*, *žveplo*, *žlahta*), Italijani pa imajo v glasovnem sistemu celo več sičnikov in šumevcev kot Slovenci (prim. *s* – *z*, *c* – *dz*, *č* – *dž*, *š*, samo *ž*-ja spet ne). Zanimivo je, da se Nemci še danes »delajo«, kakor da ne morejo

³ Prim. Katekizem, 1550: »Navaditi se moraš, da boš v našem slovenskem jeziku izgovarjal v navadno kot mehki *f* ali grški *vita*, *h* ostro kakor Nemci svoj *ch*, *l* včasih trdo po ogrsko ali bejaško, samoglasnike pa po šegi našega jezika.« (1) Izhodišče v slovenskem glasovju pa imajo razmišljanja v Evangeliju sv. Matevža, 1555: »Mi smo, Bug vej, dosti zmišlovali, s kakovimi puhštabi to našo besedo bi mogli prov po tej ortografiji, štaltnu inu zastopnu pisati, de bi preveliko puhštabov oli konzonantov k ani silabi ne jemali.« (15)

izgovarjati slovenskih sičnikov in šumevcev v besedi, čeprav imajo tudi sami izrazite take zveze, kakršna je npr. [cvečkən].

Trubar je torej samo poenostavil nemško pisavo in nato v to tesno obleko silil bogato slovensko glasovje. Pri tem je nujno prišlo do zanemarjanja fonoloških nasprotij po zvenečnosti pri sičnikih in šumevcih, do zamenjav zvenečnostnih parov v nevtralizacijskih položajih, do nevtralizacij nasprotja po mehkosti, po samoglasniškosti/nesamoglasniškosti (*i/j*, *u/v*), pri samoglasnikih tudi nasprotja po stopenjskosti (ozka – široka *e* in *o*) in še več drugega. Že v tistem času bi bil lahko na podlagi latinske pisave ločil *u* in *v* (na splošno pri njem velja, da sta črki *i* in *u* samoglasnika, če ni zraven kakšnega drugega samoglasnika, sicer pa ustrezna zvočnika – za zvezo *ji* pa je uporabljal tudi črko *y*).

Trubarjeve jezikoslovne izjave glede zgoraj omenjenih in zanemarnjenih fonoloških nasprotij v pisavi so na splošno zelo nepovedne, npr. ko pravi, da je treba »štimovce« izgovarjati »po tej šegi našiga jezika« (8), ali črko *l* včasih debelo (8) po »ogrsko ali bezjaško« (1), ipd., o čemer bo še govor. Upravičena in zaslužna je le njegova poenostavitev nemških dvo-, tro- in štiričrkja v eno- in dvočrkji (*ch, ck, sch, tsch* → *h, k, s/h, zh*), ni pa reduciral obilja nemške pisave pri dvojnicah *ſ* in *s* ali pri *c* in *z*, kakor je na drugi strani zaslužen, da je v glavnem vendarle odpravil dvojne soglasnike, s katerimi ni vedel kaj počet. Da bi bil pisal npr. *bratt – brata*, tj. da bi z dvojnim soglasnikom za samoglasnikom nakazoval le-tega dolžino, na to ni prišel ali pa je svojo tako misel zavrzel zaradi odpora proti kopičnemu črk (prava izjema je sorazmerno pogosti dvojni *l* za zaznamovanje trdega *l* in dvojni *s* v položaju med dvema samoglasnikoma za zaznamovanje glasu *s* nasproti *z*).

2.2.1 Glede zaznamovanja razlike med sičnikoma */s/* in */z/* piše Rigler (217), da Trubar za medsamoglasniški »s sicer rabi dvojni *es*,« za tak *z* pa enojnega, »toda ne čisto dosledno«. Zanimiva je njegova pripomba, da »v prvih dveh knjigah (kjer je uporabil gotico) /.../ ta način celo prevladuje« (n. m.). Ali je v tem kaka sled dotlejšnjega slovenskega gotiškega pisanja, kakor ga imamo izpričanega npr. za Starogorski rokopis, ki tudi strogo loči sičnike in šumevce in v glavnem tudi medsamoglasniška */s/* in */z/* z razmerjem dvojni *s* : enojni *s* (medtem ko se v položaju pred soglasnikom v glavnem piše enojni *s*)?⁴ (Celovski rokopis je glede tega veliko manj dognan.) V zvezi s tem naj opozorim na Riglerjevo pripombo, da Trubar za »razlikovanje /med *s* in *z*/ razen v intervokalični poziciji ni imel nikake opore v latinski in nemški grafiki; za nemščino to velja le za vzglasje, na koncu pa loči *s* in *ß*.

2.2.2 Pri slovenskih trajnih *š u m e v c i h* pa je šel Trubar popolnoma mimo slovenske fonologije, ko je zanemarnil nasprotje po zvenečnosti. Trubar je po Riglerju »v prvih dveh knjigah« zanju uporabljal dvočrkje »*h*, nato pa *sh*« (n. d., 218).

2.2.3 O trajnih sičnikih in šumevcih isti avtor piše: »Težave pa je Trubarju delalo razlikovanje med *s* in *z* ter *š* in *ž*. Ker za to razlikovanje, razen v intervokalični poziciji, ni imel nikake opore v latinski in nemški grafiki, ga je zanemarnil« (n. m., 216). Kot znano, je v latinski grafiji poklasične dobe zvenečnostna vrednost zobnega pripornika, pisanega *s*, odvisna od ustreznega glasovnega okolja, torej ni fonemska, v nemščini pa tudi ni nasprotja po zvenečnosti pri trajnem šumevcu. Riglerjeva opomba opozarja na veliko odvisnost Trubarja od nemškega grafijskega vzgleda, ki mu tudi ni dovoljevala uporabiti nemški črki *s* oz. *ſ* za zobni pripornik za slovensko fonološko nasprotje. Ker gre za važno

⁴ Glede pogostnosti pisave sičnikov in šumevcev v Starogorskem rokopisu prim. T. Logar, JIS 1973/74, 196 /dodatki v poševnem oklepaju so naši/: »Pripornik *s* je največkrat zapisan *s / 22/*, skoraj prav tako pogosto *s / / 6/*, nekajkrat *2/* v začetku besede s *s*–, na koncu –*s / 4/*; razen tega je v rokopisu tudi nekaj primerov, ko zanj piše *s / 1/ / ... /*. V začetku besede je nekajkrat *3/* napisan tudi veliki *S*, enkrat pa *ſ / ... /*. Med pisavo za šumevca *š* in *ž* v rokopisu ni razlike, temveč sta oba zapisana enako, namreč *ſch / za š* devetkrat, za *ž* osemkrat. / ... / *C* je zapisan dvakrat s *tz*, enkrat pa stoji zanj *z / in* enkrat *t*: *pontio*, sicer pa *z* na začetku in *tz* ne na začetku besede po nemškem zgledu; za soglasnik *č* pa piše v rokopisu *tzh / 4/*, *zh / 3/* in *tſch / 1/* /ter enkrat *tzh / / ... /*, enkrat pa celo *dtzh*.«

vprašanje, se ob njem malo pomudimo. Pri rabi obeh esov Rigler piše, da je bil Trubar »močno odvisen od tedanjih tiskarskih navad«, češ »da on sploh ni odločal o postavljanju / ali s, ampak /.../ je bila to povsem tiskarjeva zadeva«, »(resnici na ljubo pa /da/ je vendarle treba povedati, da tudi danih možnosti ni izkoristil dovolj« (n. d., 216–218).

2.2.4 Dvojne soglasnike je Trubar odpravil pač hkrati z dvojnimi w. Vprašanje dvojnih soglasnikov ni bilo rešeno ne prej ne pozneje, tudi v Dalmatinovi bibliji ne. Glede prej je značilna pisava v Celovškem rokopisu, kjer se raba dvojnih zapornikov (*tt, pp, kk*) zdi brez vsakega smotra (*swettkow, wuppellay, kchi*), medtem ko se za pisavo *nn, ll* morda skriva dejstvo fonološkega nasprotja (prim. *wsedanny /r/, wuppellay /l/*), vendar to nikakor ni idealno izpeljano (prim. *danna/s, pallna*) – morda zaradi asociacij z nemškimi besedami (*danna/s – dann, pallna – voll?*). O dvojnih soglasnikih v Bibliji in pred tem je pisal Ramovš.⁵ Pri nepoistenju črke za glas /c/ gre pač za vpliv latinščine in nemščine, deloma pa tu že vpliva tudi napačno izbrano načelo o pisanju nekaterih v slovenščino prevzetih besed, o čemer bo še govor.

3 Trubar je tudi začetnik našega pravoječja, in sicer v tem smislu, da daje izjave o tem, kakšna glasovna podoba pritiče nekaterim njegovim črkovnim znamenjem. K temu problemu (prim. že našo enoto 1 in 2.1) se je vračal večkrat, včasih z zanimivim variiranjem. Tako je za črko v pripominjal, da jo je treba »v našem slovenskem jeziku« (slovenski mu tu pomeni pač slovanski) »izgovarjati navadno kot mehki /tj. kot zveneči /t/ ali grški vita«. (Katekizem, 1550; 1). Pri tem morda ne gre toliko za opozorilo na položajno variantni izgovor te črke, (tj. [v] proti [u], kolikor za nenavadni izgovor te črke v nemščini ([f]) nasproti npr. latinščini ([v])). V Abecedariju 1551 beremo: »/T/a v skoraj vselej v začetki in u na koncu vsake besede za an f in u /.../ se navadite izreči »(8), kar pa že govori za to, da je vedel za variiranje, morda tudi medfonemsko (tj. ne le /v–u/, ampak tudi /v–u/ – /u/). Tu je sicer jasno določil fonetično vrednost črke h, tj. da se izgovarja kot nemški ch (mehkonebno, ne morda grlno), in prav tu je opozoril tudi na trdi l, ki da ga je treba »debelu« (8) oz. »časí debelu po bežjašku izreči«. (Abecedarij, 1555; 9) Primerno se zdi poudariti še Trubarjevo misel, »de te štimovce vsak jezik oli dežela dregači izgovori«. (8) Morda so z deželo mišljene slovenske dežele, med drugim razlike v izgovoru ej in e (ali celo tudi ie, prim. Trubar v Trstu) za jat, ū ali u za prvotni u, nemara še u ali o za prvotni dolgi etimološki in izglasni nenaglašeni o.

4 In sedaj še k pravopisu.

4.1 Ne Trubar ne kdo drug od njegovih naslednikov ni znal ustrezno rešiti vprašanja velike začetnice, kadar ni šlo ravno za zaznamovanje začetka povedi. Za primer pogledjmo v Katekizem 1550: *Anu kratku Poduuzhene* (naslov); Abecedarij 1550: *Ane Buquice / is tih /e ty Mladi inu preprosti Slouenci mogo lahuu vkratkim zha/ u brati nauuzhiti / Vtuh /o tudi ty veg/hy /tuki te kar/zhanske Vere inu ane Molytve / te /o prepri/ane od aniga Peryatila v/eh Slouenzou /.../ V/em Mladim in Preprostim Slouenzom / Mylho/ t bo/hyo inu to vezhno dobruto od Ozheta nebe/ kiga vtim Jmeni Je/ u/ a Chri/ tu/ a pro/ sim. /.../ Inu is tige/ e my nauuzhimo to arznoy koku inu /ku/ i kai ta zhlouik more inu ima tak Strup / tu ye / ta Greh perprauiti od /e/ be / de /spet dober / moder in bogu lub po/ stane tar o/ stane vmylho/ sti bo/hyo do konza de vnebu pryde / Satu ye tudi Go/ pud Bug garzhe/ tu /apouedal tim Stari/ hem ...; Cerkovna ortinga 1564: *Inu taku Dellu Boshye vti Go/ po/ zhini, imamo mi prou /po/ snati inu veiditi, de kadar tu nashe Tellu inu shiuot, nashe Shene, Otroci, Hyshe, Vshytag, Mei/ ta, Cerque Regimenti, Vmyru inu vpokoyu /toie, De taka bramba, Inu obarouane ie guishnu enu Dellu Boshye.**

⁵ Ramovš, Delo revizije za Dalmatinovo biblijo, ČJKZ 1918, 113–147; tudi Ramovšovo ZD 1, 1971, 140–179, konkretno o »podvojenih soglasnikih« v ZD na str. 155–156, 161.

Kakor se večinoma vidi že iz teh primerov, je pisal z veliko začetnico samostalnike lastna imena: osebna (*Je|u|a, Chri|tu|a*); prebivalska (*Crainci, Coroshci, Shtaierij, Besiaki, I|triani, Crouati*); nadomestna ali spremna poimenoivanja za *Boga, Marijo (Stvarnik, Go|sud, Oh-ranenic, Diuica)*; imena boga samega (*Bug, Ozha, Syn, S. Duh*). K veliki začetnici se je nagibal tudi pri pridevnikih na *-ski* iz lastnih imen (*Sloven|ki, Crain|ki, Gerski, Latinski, Nem-shki*), pri svojilnih pridevniki (*Era|mou Roterdamou, Anticristou, Boshy* (toda *sboshyo pomozhio*)). Kategorija spoštovanja se vidi v pisavi *Nega Syn*. Poleg tega je veliko začetnico uporabljal še pri sporočilno važnejših samostalniki (med drugimi prim. še *Cerkou*), pri izpridevniških samostalniki (*ty Mladi, Prepro|ti*). Sicer je razen začetka povedi pisal z veliko še za dvopičjem dovolj pogosto pa tudi odvisnik, ogovorni zaimek pač le redko (*Vash Stan inu leben pelate proti ui mui lubi Cranci inu sloueni*). Pri pisavi samostalnikov z veliko začetnico ga je pač precej motila nemščina.

4.2 Naglasnega mesta večinoma ni zaznamoval z ničimer; le v primerem glasovnem okolju je zaznamoval naglašeni *i* z *y* (*Molyte, pro|syte, hualyte, lozhyti, Vsynu*), kar nam kar dobro omogoča določati naglasno mesto v 16. stoletju (y za soglasnikom je bil sicer neindikativen, ker je zaznamoval tudi */ji/*, npr. *Syrary (sírarij), syn boshy (sin bôžji, pač komaj sicer tudi mogoče božji)*). Na mesto naglasa je poleg tega kazal tudi *ei* za *ja*t, do neke mere pa tudi *u* za *o*: *Duhum, gouurill, buga (= duhúm, govúril, búga)* proti *nebu* (kar bi bilo lahko *nebú* ali *nébu*).

4.3 Pri pisavi skupaj ali narazen je za Trubarja zlasti značilno pisanje nezložnih predlogov skupaj z besedo, pred katero so stali: *vte, vle te, veni, u|ebi – htim, htimu, hti, – |to, So v|sem, |teim(i), |celim, sboshyo, sdo|timi, |nami, Sie|u|om, shnega*. Za redke druge stvari prim. *garzhe|tu, is tiga|e, |nami, nazha|t*.

4.4 Omenimo še, da je Trubar morfeme glede na zvonečnost (kolikor jo je pač v zapisu ločil) pisal morfonološko, tj. tako, kakor so se nezvočniki izgovarjali pred samoglasnikom ali zvočnikom. Zlasti lepo se to hotenje vidi pri predlogu *od*: *od Ozheta, od nuza, od mladju, od buga, od kot ta, od lebe*. Pri nepregibnih besedah in kjer tega merila ni bilo, ali pa zaradi hiperkorektnosti, je prihajalo tudi do napak: *veg|he* nam. *vekše, pag; lagag, Jesig Jesiga, kratig*, iz česar se sicer nedvomno vidi, da je na koncu besede že govoril nezveneči nezvočnik namesto zvonečega (prim. še fonetično pisavo *od kot ja*).

4.5 Trubar se ni odločil, da bi pisal (nemške) besede, prevzete v slovenščino, vse po domače (enako je s tistimi iz latinščine). Po latinščini je npr. pisal *Chri|tu|, Antichri|st, morda tudi litanio*, zlasti rad pa tudi navadna imena, npr. *Balthasar, Thomas, Carolus, Dorothea, lucas, Marco, niclaus, Ricardus, xenophon, xerxes, sixt*, včasih tako tudi občno ime, npr. *doctor*. Domače vzporednice (po nemščini, kakor kažejo šumevci namesto sičnikov) so npr. *Mateush, el|ha, Lampreht, o|hbal, Ana|tashia, vrshula* ipd. (Besede grškega ali po grščini posredovanega izvora zgoraj niso posebej zaznamovane.)

Tudi nemščina ga je motila, da je pisal npr. *ffal|ch, brumme* (navadno sicer *brumen*); zlasti je značilna črka za sičnik pred *t* namesto slovenskega šumevca: *Shulma|tre, Stymo, kun|tnih* (prim. še *v|uepli*) proti po domače pisanemu *shtrafingo, Farmo|htre, shlahta, shpishate*. Včasih ga je zaneslo tudi v imenitnost, pa je pisal »učeno« *Cerqui, buquice, Mylhost, sueidtu* (zadnje velja za vse dvojne soglasnike v okviru enega morfema (z izjemo dvojnega *s*)).

4.6 Pri ločilih je za prvi dve knjigi značilno (sodeč po pregledanih odlomkih, ker celote nisem kontroliral), da od končnih ločil ne pozna klicaja, v okviru iste povedi pa uporablja le še poševnico. (Prim. besedilce zgoraj.) Uporablja jo ne samo med priredno zloženimi deli stavčnega člena, za zvalniki, med stavki (vendar večkrat ne pred veznikom *inu*), kjer vejico pišemo tudi še danes, ampak še v nekaterih drugih primerih, tj. nekako

med sintagmami, kakor npr.: *VSEM Slouenzom / Gnado / Myr, Mylhoſt inu prauu Spoſnane boſhe / ſkuſi Jeſuſa Criſtuſa proſſim*. – Že v knjigah od 1555 naprej namesto poſevnice rabi vejico, od ločil viſje pismenosti (t. i. nadstropnih) pa hitro najdemo tudi že dvopičje, ki ga rabi za povedbo, ki napoveduje pojasnjevalne povedi (*Mi imamo pag tukai tri rizhi vom pouedati: Na peruu. Kedar ta Slouenski Iesig ſe pouſod glih inu veni viſhi ne gouori / ... /* Dvopičje uporablja tudi za delitev daljših povedi na sorazmerno samostojne večje dele, npr. med jedrnim in pojasnjevalnim delom ipd.

5 Trubar je dobro vedel, da ni vsega reſil najbolje. Verjetno je mislil tudi na svojo pisavo in pravopis, ko je zapisal naslednje samokritične besede: *Mi dobru na ſebi pozhutimo de htakimu viſokimu dellu ſmo ſhibki nekar ſadoſti. Oli mi ſmo letu ſteim vupanem ſazhelli, de Bug ſa nami ſkorai druge obudi, kir bodo letu naſhe dellu poprauiili, Bogu nazhaſt inu vſimu kerszhanſtvu h dobrimu dokonali.*» (Ta evangeli svetiga Matevsha, 1555.) Smisel teh besed velja tudi za to naſe pisanje.